

**С.ИБРАГИМОВ ШЕЪРИЯТИДА ЛИРИК ҚАҲРАМОН ВА
ПОЭТИК ОБРАЗЛАР ОРҚАЛИ ЛИРИК КЕЧИНМАНИНГ
ИФОДАЛАНИШ ҲУСУСИЯТЛАРИ**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.8.08.011>

*Сатбаев Атагулла Бахитжанович,
Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети стажёр-
тадқиқотчиси, Ўзбекистон, Нукус*

Аннотация: Мақолада замонавий қорақалпоқ шоири С.Ибрагимов ижоди мисолида лирик кечинма ифодасида лирик қаҳрамон ва поэтик образларнинг бадиий вазифаси, психологик тасвири яратилишида ижодкорнинг услуби ва маҳорати, сарбаст шеърларда мазмун ва шакл уйғунлиги таҳлил қилинган. Шоир ижодида лирик қаҳрамон рухий ҳолатининг ўзига хос тарафлари очиқ берилган.

Калит сўзлар: лирик қаҳрамон, поэтик образ, лирик кечинма, мазмун ва шакл, сарбаст шеър, модернизм.

**В ПОЭЗИИ С. ИБРАГИМОВА ЧЕРЕЗ ЛИРИЧЕСКИЙ
ХАРАКТЕР И ПОЭТИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ ОСОБЕННОСТИ
ВЫРАЖЕНИЯ ЛИРИЧЕСКОГО ОПЫТА**

*Сатбаев Атагулла Бахитжанович
Стажёр исследователь Каракалпакского государственного
университета имени Бердаха, Узбекистан, Нукус*

Аннотация: В статье анализируются художественная функция лирического героя и поэтических образов в выражении лирического опыта, стиль и мастерство творца в создании психологического образа, гармония содержания и формы в свободных стихотворениях на примере творчества современного каракалпакского поэта С. Ибрагимова. В творчестве поэта раскрываются специфические стороны душевного состояния лирического героя.

Ключевые слова: лирический герой, поэтический образ, лирический опыт, содержание и форма, свободный стих, модернизм.

**IN THE POETRY OF S. IBRAGIMOV THROUGH LYRICAL
CHARACTER AND POETIC IMAGES FEATURES OF
EXPRESSING LYRICAL EXPERIENCE**

*Atagulla Bakhitzhanovich Satbaev
Researcher of the Karakalpak State University named after Berdakh
Uzbekistan, Nukus*

Annotation: The article analyzes the artistic function of the lyrical hero and poetic images in expressing lyrical experience, the style and skill of the creator in creating a psychological image, the harmony of content and form in free poems on the example of the work of the modern Karakalpak poet S. Ibragimov. In the poet's work, specific aspects of the state of mind of the

lyrical hero are revealed.

Key words: lyrical hero, poetic image, lyrical experience, content and form, free verse, modernism

Кириш. Ҳозирги ривожланган, дунёда глобаллашув жараёни жадал суръатлар билан юз бераётган замонда адабиётда ҳам ўзгаришлар давом этмоқда.

XXI аср туркий халқлар шеъриятида мазмунда ҳам, шаклда ҳам катта янгиликлар юз берди. Шунингдек, лирик қаҳрамон кечинмаларини ифодалашда ҳам шоирлар ижодида изланишлар кўзга ташланмоқда.

Шеъриятнинг асосий мақсади – инсонни рухий поклашдир. Шоир шеърида ўз рухий ҳолатини акс этади, «лирик қаҳрамоннинг ўзи яшаётган жамиятда содир бўлаётган ижобий ва салбий ҳодисаларга муносабати ёхуд ҳаётнинг лирик қаҳрамон қалб ва тафаккур оламига тасири унинг ички кечинмалари тарзида тасвирланади» [5:7]. Шу сабабли ҳам назмий асарларда асосий қаҳрамон шоирнинг ўзи ҳисобланади.

Қорақалпоқ шоири С.Ибрагимов ижоди орқали қорақалпоқ шеърияти янгича мазмун ва шаклга эга бўлди. Сабаби, шоир поэзияси ғоявий, бадиий, шаклий жиҳатдан олдинги давр қорақалпоқ шоирлари ижодидан фарқланиб туради. У кўзга кўринган адабий жамоатчилик томонидан шоир, ёзувчи ва таржимон, бадиий маҳорати юксак ижодкор сифатида эътироф этилиб келинмоқда.

Шоирнинг «Далалар» (1982), «Бешинчи фасл» (1986), «Ер билан осмоннинг оралиғида» (1990), «Танланган шеърлар» (2016), «Брно дафтари» (2021) ва «Йўл ўртаси» (2021) номли шеърий тўпламлари нашр этилган.

Ижодкорнинг шеърлари интеллектуаль шеъриятнинг намуналари ҳисобланиб, асосан эркин вазнда ёзилганлиги учун фикрлар ҳам эркин берилади. Шоир лирик кечинмаларини метафоралар, мажозий образлар ва символлар орқали қиёслаб тасвирлайди ва бошқа ижодкорларда учрамайдиган, алоҳида сифатга эга образлар яратади.

Мисоли:

Одам суратида чарчадим –

Ерга кўнмас эдим қушга айлансам.

Шоирнинг юқоридаги сатрларида инсон қиёфасида юришдан чарчаган лирик қаҳрамон қушга айланишни истади. Қуш эса адабиётда эркинлик, ҳурлик тимсолидир. Шоир ичидаги эврилишларини, рухий ҳолатини ифодалашда сарбаст шеър шаклидан фойдаланган. Икки қаторли шеърда қофиялар сезилмайди, лекин ритм бор:

Мен одам тилида сўзлаб чарчадим,

қанийди бу тилни унута олсам...

Шеър якунида шоир ўзига мурожат этади:

Юлдузларда ҳеч ким ўқимайдиган

нарсаларни ёзасан тинмай.

Одам тилида сўзлаб чарчаган лирик қаҳрамон - шоирнинг ёзган нарсаларидан ҳам кўнгли тўлмайди. Бу юрагида ижодга бўлган

эҳтиёжнинг йўқлигидан эмас, ичидаги изтиробларни, ёлғизликни ифодалашдаги ўзига хос усул десак бўлади. Сабаби, юқоридаги икки мисра тўлиқ метафоралашган. Юлдузларга бир нарсаларни «ёзиш» - шоирликнинг лаззатидир. Олдинги тўрт қатордаги тушкун кайфиятнинг сабаблари оқирги сатрларда берилади яъни қушга айланиш, инсон тилини унутиш истаги - бугунги даврда шеърни ҳечким ўқимаслиги, инсонларнинг адабиётга муносабатидир.

Мавзуга оид адабиётларнинг тахлили. Профессор У.Норматов шеърятда бўлаётган ўзгаришлар ҳақида шундай деган эди: «Ноанъанавий шеърят бизда осонлик билан ўзига йўл топаётгани йўқ. Эҳтимол, ноанъанавий ҳодисаларнинг, янги, ҳали «юримлаган» йўлларнинг илк тақдири ҳаммиша ҳам шундай бўлар. Сўнгра эса кўникиш, қабул қилиш ва ҳатто меҳр кўйиш деган босқичлар келар» [6:247] Бу фикрларни қорақалпоқ лирикасига ҳам тегишли деб айта оламиз. Чунки, модернизм оқимида мансуб шеърларнинг ўқилиши ва тушунилиши жуда қийин. Биз таҳлил қиляётган шоир интеллектуаль поэзия вакили ҳисобланиб, адабиётшунослар тарафидан модернист шоир сифатида эътироф этилган ва етакчи адабиётшунослар тарафидан тан олинган [2:27]. Шоир шеърларида бир гина муаллифнинг эмас, жамиятдаги базибир инсонларнинг образи гавдаланган. Айниқса, уларни тасвирлашда ижодкорнинг психологик тасвир маҳорати юксак эканлигини англаймиз.

«Лирикада шоир билан ички кечинмалари, ботиний дунёси акс эттириляётган инсон бирлашиб, бутун бир жисмга айланса, умумлашган муаллиф образи ва лирик қаҳрамон образи дунёга келади» [1:15]. Демак, лирик кечинмани ифодалашда бадий образлардан, шу жумладан лирик қаҳрамон ва поэтик образлардан фойдаланиш катта аҳамиятга эга. Инсоннинг психологияси – бу унинг субъектив қарашларинининг жамланмасидир. Шу сабабли ҳам шеърдаги рухиятни англаш учун субъектив қаҳрамонга этибор қаратишимиз зарур ва бу жараёнда бизга объектив образлар калит вазифасини бажаради.

Тадқиқот методологияси. Лирик кечинма ўз табиатидан келиб чиқиб, кўпроқ шеърнинг мазмуни, ҳиссий бўёғига таъсир қилади. Шу сабабли ҳам лирикага мансуб бадий асарларда образ, туйғу, ўй-хаёл лирик кечинма асоси сифатида қабул қилинади. С.Ибрагимов шеърятда бир-бирига ўқшамаган поэтик образлар кенг қўлланилган. Бу образлар лирик қаҳрамон кечинмаларини ифодалаш билан бир қаторда шеърдаги бадий шаклнинг мазмун билан бирлигини таминлашда алоҳида вазифа бажаради. Мисол учун қуйидаги сатрларга эътибор қаратайлик:

Нега тутдим бу капалакни,
қанотларин нега қайирдим –
кўзидаги иероглифларни
ўқий олмаслигим билсам-да.
Нега тутдим бу капалакни –
бир лаҳзалик умри ичинда
тоза нарсаларининг ошиғин,
азиз нарсаларнинг ошиғин.

Барчага малумки, капалак бир кун гина яшайдиган, нозик қилиб яратилган табият мўжизаси. Бироқ, бу сатрларда капалак образи шеърдаги нозик бўлмаган туйғуларни, сезимларни англантиб, инсоннинг ўз тақдири олдида доимо айбдорлигини, билиб-билмай кимгадир, нимагадир озор бериши ҳақида фикрларни тасирли тарзда тасвирлашга ёрдам берган. Лирик қаҳрамоннинг ички оламидаги рангларнинг тасвири, шоирнинг рухий ҳолати шаклдаги чексизликни, эркинликни иштайди. Бу эркинликни эса қофиялар билан чегаралаб бўлмайди. Шеър қофияларсиз, ритмга асосланиб, анъанавий бўлмаган усулда ёзилган, лекин қорақалпоқ фольклоринг кенг тарқалган жанри бўлган тўлғов жанрига шаклий жиҳатдан яқин. Тўлғовлар асосан 7-9 бўғинли бир-бирига тизилган узун қаторлардан, бир-бирига боғланган қофиялардан иборат бўлади. Шоир шеъри 9 бўғинга қурилиб, ритмга эга. Шунинг учун ҳам қофиялар бўлмаса ҳам енгил ўқилади. Демак, шоир миллий халқ оғзаки ижоди намуналари ўз услуби асосида реформация қила олган.

Модернизм оқими янгича ифодалаш усулларида иборат. Ҳам мазмун, ҳам шакл жиҳатдан янгича тамойилларга асосланган бу оқимда лирик кечинма ифодасида поэтик образларга катта юк ташланади. Сабаби, ижодкорнинг қалбида туғён ураётган, юракнинг кенгликларига сизмай, шеърга айланган сатрлар орқали муаллифнинг рухий ҳолатини англашда образлар катта аҳамиятга эга. Туркиялик тадқиқотчи А.Гокчек ўзининг докторлик диссертациясида модернистлик образларнинг деярли барчаси табиаттаги унсурлар, деталлар эканлиги ҳақида шундай деб ёзади: «Дунё адабиётининг машҳур вакиллари ўзларининг ҳаёт, жамият, тақдир ҳақидаги кўзқаршларини ҳаммага таниш бўлган табиат ва унинг унсурлари билан боғлаб, инсон ва табиат ўртасидаги муносабатлар мисолида умуминсоний масалаларни ёзади. Шу сабабли ҳам модернизмдаги образларнинг кўпи табиат ҳақида...» [3:162]. Биз таҳлил қилаётган шоир ижодида да табиаттаги жонли ва жонсиз нарсаларнинг образини кўришимиз мумкин. Бу орқали муаллифнинг субъектив кўзқарашлари, рухий олами, лирик ҳолати ифода этилади.

Совуқ илон ётар кўксимда –
руҳим тушса бошин кўтаради-да
(қуруқ гавдам билан унинг иши йўқ),
кўз илғамас баланддан домига тортар
темирқанот бир палапонни.
Тунларим.

Шеърда баён қиливчи – илон – палапондан иборат образлар учлиги бор. Фикрлар I бетда, муаллиф тарафидан баён этилган ва унинг рухий дунёсидаги жараёнлар сабабли объектив образлар ясалган. Лирик қаҳрамоннинг ичидаги тушқунлик, унинг шоир юрак-бағрини нимталлаши, ташқи дунёсига эмас, ички, ботиний дунёсига ҳамла қилиши илон символик образи мисолида ифодаланган. Илоннинг ўлжаси бўлган кичкина палапон – бу умиддир. Бундай мажозий образлар ўқувчини бироз гангитиб қўйиши ҳам мумкин. Аммо ҳайрон қолдиришдан кўра

кўпроқ мушоҳада юритишга, фикрлашга етаклайди.

Тахлил ва натижалар. Адабиётшунос В.Е.Хализев фикрича: «Инсон рухий ҳолатлари лирикада турли хил шаклларда: тўғридан-тўғри ва очик, самимий изҳор орқали, тазарру руҳидаги монологлар ҳамда ташқи муҳит (тавсифий лирика, аксар ҳолларда пейзаж) тасвири воситасида ёки муайян воқелик моҳиятининг ифодаси шаклида акс этирилади» [7:200-201]. Биз тадқиқ этган шоир ижодида да субъектив фикрларни ифодалашда микросюжетлардан, табиат ва унинг манзаралари, элементларидан ҳам унумли фойдаланилган.

Бу дарёдан нималар оқмади-я...

Дарё ёқасида кузатиб қолдинг.

Нариги қирғоққа ўтайин десанг –

сувнинг оқимиға кетган қайиқлар.

Шарқ адабиётида умрни, вақтни дарёга қиёслашади. Шоир бу анъанани давом эттириб, дарёнинг табиаттаги тавсифи билан ҳаётнинг қайсарлигини ўзаро боғлайди. Лирик қаҳрамоннинг иккинчи шахсга мурожаати шаклида ёзилган шеърда умрнинг ўткинчи эканлигини, қайиқлар яъни имкониятлар ҳаёт оқими билан тезда кўздан ғойиб бўлиши, икки қирғоқ яшаш даврлари сифатида рамзий манода тасвирланган.

Хулоса. Лирика адабиётнинг бошқа жанрларидан инсоннинг кўнгил изтиробларини, ички туйғуларини лиризм билан ифодалаш билан ажралиб туради. Биз мақоламизда қорақалпоқ адабиётининг таниқли вакили С.Ибрагимов шеърлятида лирик кечинмани ифодалашда лирик қаҳрамон ва поэтик образларнинг бадиий вазифасини, мазмун ва шакл бирлигини мисоллар ёрдамида таҳлил қилдик. Шоир ижодида эркин вазндаги сарбаст шеърлардан кўп фойдаланган. Шу сабабли ҳам мазмунда эркинлик, ўз фикрини бемолал айта олиши сезилади. Бу эса шоир лирикасида мазмун ва шаклнинг уйғун эканлигини, лирик қаҳрамон ва поэтик образларни яшашда С.Ибрагимовнинг ўзига хос услубий изланишлари борлигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Дабылов П. Қорақалпоқ шеърлятида лирик қаҳрамон образининг яратилиш хусусиятлари (Т.Матмуратов ва К.Раҳманов шеърляти мисолида). Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Нукус, 2018.

2. Гайлиева О. Мустақиллик даври туркий халқлар лирикасида шаклий изланишлар ва уларнинг типологияси (ўзбек, қорақалпоқ ва туркман лирикаси мисолида). Докторлик (ДСс) диссертацияси автореферати. Нукус, 2019.

3. Gökçek A. Romantik Şiirden Günümüze İngiliz Şiirinde Doğa Kirliliği Kavramına Ekoeleştirel Bir Yaklaşım. Doktor tezi. Ankara, 2020.

4. Ibrohimov S. Yo'l o'rtasi. Toshkent, «Adabiyot», 2021.

5. Жумабоева Ж. XX аср ўзбек шеърлятида психологик тасвир маҳорати. Тошкент, «Фан», 2004.

6. Норматов У. Ижод сеҳри. Тошкент, «Шарқ», 2007.

7. Хализев В.Е. Теория литературы. Москва, «Высшая школа», 1999.